

Ιούνιος 2011

ΟΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΧΡΗΜΑΤΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Ισμήνη Πάττα

(Υποψήφιος διδάκτωρ Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, Τμήμα Διεθνών κι Ευρωπαϊκών Σπουδών,
Πάντειο Πανεπιστήμιο)

‘Πώς επέδρασε η πρόσφατη παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση στη σχετική ισχύ των κρατών;’ είναι το βασικό ερώτημα πίσω από τον παραπάνω τίτλο και το βασικό αντικείμενο έρευνας της πρότασης διατριβής «Η Κρίση Της Παγκοσμιοποίησης και οι Γεωπολιτικές Επιπτώσεις· Η Περίπτωση της Πρόσφατης Χρηματοπιστωτικής Κρίσης», που ενεκρίθη τον Οκτώβριο του 2009.

ΣΤΟΧΟΣ – ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ / ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ.

Η παραπάνω διατριβή στοχεύει στο ερώτημα ‘Ποιές είναι οι γεωπολιτικές συνέπειες της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης, που άρχισε ως κρίση των παραγώγων των τιτλοποιήσεων των στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ (subprimes, β’ εξ. 2007) και συνεχίστηκε ως παγκόσμια ύφεση το 2008. Παρόλο που η ανάκαμψη άρχισε δειλά, μόλις το β’ εξάμηνο του 2009 (σύμφωνα με το ΔΝΤ – WEO October 2009 - και συνεχίστηκε άνισα μεταξύ των κρατών) όμως, η ‘κρίση χρέους του 2010 των ανεπτυγμένων χωρών’ [διόγκωση του δημόσιου χρέους στην ΕΕ (με επιμέρους δυσκολίες εξυπηρέτησής του) και στις ΗΠΑ] που επακολούθησε ως δεύτερη φάση και συνέπεια της κρίσης του 2007, με οδηγεί στο να υιοθετήσω τον όρο «παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007-10» που εμφανίστηκε στην διεθνή βιβλιογραφία.¹

Επειδή ιστορικά, τίθεται θέμα του απαραίτητου χρόνου για την εκτίμηση των γεωπολιτικών συνεπειών, η έρευνα σκοπεύει ν’ αποτυπώσει τις ήδη παρατηρούμενες επιπτώσεις στις γεωπολιτικές συνιστώσες προτού παρεμβληθούν κι άλλοι (εξωτερικοί ή συνεπακόλουθοι) παράγοντες που επηρεάζουν τα στοιχεία (όπως οι φυσικές καταστροφές της Ιαπωνίας την άνοιξη του 2011 και η συνεχιζόμενη άνοδος των

τιμών των τροφίμων και του πετρελαίου). Υπ' αυτήν την έννοια, είναι χρήσιμη αν πρόκειται για την

προδιαγραφή κάποιων μεσοπρόθεσμων επιπτώσεων της πρόσφατης κρίσης, σε γεωπολιτικό επίπεδο. Σειρά έχουν τώρα, οι εννοιολογικές διευκρινίσεις.

Ως αφετηρία για την έννοια της γεωπολιτικής χρησιμοποίησής την τοποθέτησε ο Ηφαιστος, Π., ότι η γεωπολιτική συσχετίζει μεταβλητές και σταθερές παραμέτρους της πολιτικής γεωγραφίας (σταθερές: πχ. εδαφική επικράτεια · μεταβλητές: πχ. οικονομία, πληθυσμός, πολιτισμός ή ιδεολογίες ή θρησκείες κ.ά.) με την ισχύ, (τα προβλήματα άμυνας και ασφάλειας σε γεωγραφικούς όρους) δίνοντας ωστόσο, προτεραιότητα στην ασφάλεια/άμυνα (Ηφαιστος, Π. (2003)).² Η θέση αυτή είναι παρόμοια –εν μέρει - με του Αρβανιτόπουλου, Κ. (2002) ^{2α} ότι δηλ. η γεωπολιτική εξετάζει τη σχέση μεταξύ των γεωγραφικών χαρακτηριστικών ενός κράτους και της ισχύος του και των Geoffrey Sloan and Colin Gray (1999),³ δηλ. η υπεροχή της πολιτικής (ανάλυσης) σήμερα συνίσταται στο ότι εξετάζει το γεωγραφικό περιβάλλον εντός του οποίου ασκείται η ισχύς. Η άποψη του Ηφαιστος, Π. (2003) όμως, διαφέρει στο μέτρο που συμπεριλαμβάνει και πολιτιστικές παραμέτρους της ισχύος.

Επίσης, η διατριβή υιοθετεί την άποψη ότι η ισχύς έχει τουλάχιστον τρεις συνιστώσες : την σκληρή (άμυνα – ασφάλεια), την οικονομική και την 'ήπια' ισχύ (όπως επεκράτησε ο όρος του J. Nye) ⁴, για να υποδηλώσει την ενίσχυση στην ικανότητα της πειθούς και την έλξη ή την επιρροή στους διεθνείς δρώντες που ασκούν: η κουλτούρα, οι πολιτικές επιλογές και τα ιδανικά, οι θεσμοί και οι αξίες των κρατών. Άλλωστε και ο Carr, E. αναγνωρίζει την στρατιωτική, την οικονομική, και την ισχύ της πειθούς - προπαγάνδας (2004, σ. 154,159,179). ⁵

Ως αποφασιστικότερες (όχι όμως αποκλειστικές) για τον προσδιορισμό των γεωπολιτικών συνεπειών, η διατριβή θεωρεί τις δύο πρώτες (οικονομική και στρατιωτική ισχύ) που αλληλοεπηρεάζονται, όπως επηρεάζονται κι από τις σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις. Τουτέστιν, αφενός, τα πυρηνικά όπλα έχουν μετατοπίσει τις προτεραιότητες άσκησης πολιτικής στην οικονομία, επειδή δημιουργούν κίνητρα αποφυγής εκτεταμένων συρράξεων (πχ. παγκόσμιος πόλεμος) χωρίς όμως ν' αποτρέπουν τη χρήση συμβατικών όπλων. Αφετέρου, οι σύγχρονες εξελίξεις της οικονομίας έχουν μεταθέσει την έννοια του συγκριτικού πλεονεκτήματος (που σχετίζεται με γεωγραφικούς παράγοντες) σ' εκείνη του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος μεταξύ των κρατών κι επιπρόσθετα, επηρεάζουν τις στρατιωτικές ικανότητες και τις θέσεις υπεροχής των κρατών στο διεθνές σύστημα.

Έτσι, η παρούσα έρευνα υιοθετεί τη θέση του Ρουμελιώτη, Π. (2009, σ. 1) για αλληλεπίδραση της γεωπολιτικής και της γεωοικονομίας (Επίσης παλαιότερα, ο συγγραφέας είχε προσδιορίσει ότι «η γεωπολιτική καθοδηγεί την γεωοικονομία» : Ρουμελιώτης, Π.(2002). Παγκόσμια Διακυβέρνηση ή Ηγεμονική Παγκοσμιοποίηση; σελ. 30,) και τις αντιμετωπίζει εφεξής, ότι η γεωοικονομία είναι υποσύνολο της γεωπολιτικής. Δηλαδή, η παρούσα έρευνα –τοποθετούμενη σε συστημικό επίπεδο ανάλυσης- θα δώσει αναλυτική προτεραιότητα στις επιπτώσεις της κρίσης στην οικονομική ισχύ των κρατών, μετά στην στρατιωτική ισχύ - πώς επηρεάζονται ζητήματα άμυνας καθώς και οι προϋπάρχουσες γεωστρατηγικές- χωρίς όμως να παραμελήσει τις διαστάσεις της ήπιας ισχύος.

Θα εστιάσω, στην σχετική ισχύ των κρατών, η οποία είναι το σκηνικό στο οποίο αποτυπώνονται οι αλλαγές στις δομές του διεθνούς συστήματος. Άξονας, θα είναι οι χώρες του ομίλου G20, καθόσον είναι οι συστημικά σημαντικότερες που επέδρασαν στην άτυπη διεθνή οικονομική διακυβέρνηση για την διαχείριση της κρίσης και κατ' επέκταση στις αποφάσεις των διεθνών οργανισμών.

Η έρευνα θ' ακολουθήσει την οπτική γωνία όχι μόνο της συγκρουσιακής διάστασης της διεθνούς πολιτικής, αλλά και εκείνη της συνεργασίας των κρατών, ως μέσα επιρροής και αύξησης της ισχύος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, κινείται στα πλαίσια της έννοιας της 'υψηλής στρατηγικής' των κρατών, όπως την αναφέρει ο Παπασωτηρίου, Χ. (2007).⁶ Δηλαδή, η παρούσα διατριβή χειρίζεται την έννοια της γεωπολιτικής ως συνώνυμης/ταυτόσημης με την τακτική της υψηλής στρατηγικής (ibid). Η εννοιολογική αυτή τοποθέτηση διαφέρει ελαφρά από μία άλλη παραδοσιακή, που ξεχωρίζει και ταυτίζει την γεωοικονομία με τα οικονομικά κρατικά συμφέροντα ενώ την γεωπολιτική, με τα αμυντικά.

Το πρώτο γεωπολιτικό ερώτημα που θέτει η παρούσα διατριβή είναι αν οι άμεσες επιπτώσεις στη σχετική ισχύ επιτρέπουν να προδιαγράφονται (μεσοπρόθεσμα) οι προοπτικές προς μία πολυπολικότητα του διεθνούς συστήματος ή αντίθετα, η διατήρηση του status quo, παρά την εξασθένιση της ηγεμονικής (αμερικανικής) υπερδύναμης. Δηλαδή, όπως θέτει ο Kennedy, P. (2010, August)⁷ το γεωπολιτικό ζήτημα: « τη σχετική άνοδο ισχύος της Ασίας, ιδιαίτερα της Κίνας και τη σχετική μείωση της Δύσης, δηλ. των ΗΠΑ και της ΕΕ» - που το θεωρεί ως «το σημαντικότερο πολιτικό φαινόμενο του 21^{ου} αιώνα». Επίσης, ο Kennedy επισημαίνει το ενδιαφέρον της σύγχρονης Κίνας για ναυτική ισχύ και για αμυντικές δαπάνες. Ενώ για την Ευρώπη, ο Kennedy προβλέπει ότι θ' ακολουθεί τις εξελίξεις. Συνοπτικά, ο Kennedy

εκτιμά ότι, η συζήτηση για τον ανταγωνισμό των ΗΠΑ κυρίως και της Κίνας, έχει τις εξής παραλλαγές: α) δεν υφίσταται στην πραγματικότητα και παρά τις στατιστικές προβλέψεις υπερισχύει η αμερικανική ηγεμονία · β) υφίσταται, αλλά δεν είναι ανησυχητικός επειδή οι πρωταγωνιστές έχουν συμπληρωματικά συμφέροντα · γ) ακόμα κι αν δεν συμβεί το προαναφερόμενο, κι ενώ η Κίνα ανελίσσεται γρήγορα, οι ΗΠΑ πάλι θα κατέχουν μία ιδιαίτερα σημαντική θέση στον κόσμο, ως απαραίτητη δύναμη».

Ωστόσο, δεν πρόκειται μόνο γι' αυτό: Η παρούσα διατριβή εντασσόμενη σ' εκείνη την άποψη που διακρίνει (μεσοπρόθεσμα) τουλάχιστον, τη διατήρηση της αμερικανικής ηγεμονίας, παρά τη μείωση της σχετικής οικονομικής ισχύος τους, επικεντρώνεται στις δομικές ανακατατάξεις που αφορούν τους παραδοσιακούς εταίρους των ΗΠΑ, μέσα στο ίδιο ισχύον σύστημα. Ιδιαίτερα, την υποβάθμιση της ΕΕ πρωτίστως (όπως και της Ιαπωνίας) και την αναβάθμιση ιδιαίτερα της Κίνας.

Επίσης, η διατριβή χρησιμοποιεί τον όρο 'παγκοσμιοποίηση', όπως προσδιορίζεται στο: Ρουμελιώτης, Παν. (2009, Μέρος Β', σ.σ.169 – 368). Δηλ. 'χρηματοοικονομική παγκοσμιοποίηση' ορίζεται ως η διαδικασία διασύνδεσης των αγορών κεφαλαίων τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, η οποία οδηγεί σταδιακά στην ενοποίηση της αγοράς χρήματος σε πλανητική κλίμακα. Η διαδικασία αυτή παρατηρείται ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960-1970 σε τρεις εξελικτικές φάσεις : 1) απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου, 2) κυριαρχία πολυεθνικών, απορύθμιση και 3) ανάπτυξη κεφαλαιαγορών (ibid,σ. 288, 169 - 304). Κινητήριες δυνάμεις είναι οι χρηματαγορές, η τεχνολογία, η πληροφορική κ.ά.. Η τρίτη φάση είναι περισσότερο παρατηρήσιμη από τη δεκαετία 1980 και μετά.

Ακόμη, όπου η διατριβή χρησιμοποιεί τον όρο 'παγκόσμια διακυβέρνηση', δεν τον νοεί ως μία παγκόσμια κυβέρνηση· αλλά, ως την αποτελεσματική άσκηση συντονισμού των πολιτικών των κυβερνήσεων ώστε να εφαρμόζονται στο εσωτερικό των κρατών, και που αφορά το σύνολο ή τουλάχιστον τις πιο ισχυρές χώρες παγκοσμίως με τρόπο ώστε να επηρεάζει και τις υπόλοιπες. Με τον όρο 'επίσημη διακυβέρνηση' νοούνται οι θεσμοί κι οι διεθνείς οργανισμοί, για τους οποίους η συμμετοχή των χωρών-μελών έχει εγκριθεί από τα εθνικά κοινοβούλια (ή γενικά, έχει νομιμοποιηθεί στο εσωτερικό τους). Αντίθετα, με τον όρο 'άτυπη διακυβέρνηση' νοείται, η χωρίς-την-εσωτερική-νομιμοποίηση συμμετοχή των κυβερνήσεων σε ομαδοποιήσεις κρατών (π.χ. G20, G7) όπου λαμβάνονται αποφάσεις, οι οποίες επιχειρούν να επηρεάσουν την εσωτερική κι εξωτερική πολιτική των κυβερνήσεων.

Τέλος, για τον προσδιορισμό των αναπτυγμένων, αναδυόμενων οικονομιών, των χαμηλού εισοδήματος χωρών και συναφείς οικονομικο-γεωγραφικούς προσδιορισμούς, η παρούσα έρευνα υιοθετεί τις συμβατικές κατηγορίες του ΔΝΤ (IMF), όπως περιγράφονται σε κάθε έκδοση του World Economic Outlook (Statistical Appendix).

ΓΙΑΤΙ ΠΡΟΚΥΠΤΕΙ ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΠΟΥ ΘΕΤΕΙ Η ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Όταν ο νομοθέτης του ελληνικού Συντάγματος εναπόθετε (στην ακροτελεύτια διάταξη) την τήρηση του στον πατριωτισμό των Ελλήνων δεν θα φανταζόταν ποτέ ότι στο τέλος 2009 – αρχές 2010, μόλις που άρχιζε διεθνώς η ανάκαμψη από τη παγκόσμια ύφεση του 2008, ένας Έλληνας πρωθυπουργός θα συνέδεε επιτυχώς την απειλή του εξωτερικού χρέους της χώρας επί της εθνικής κυριαρχίας.⁸ (Πρόκειται για το άρθρο 120του Συντάγματος του 1975/1986/2001, αντίστοιχο του άρθ. 114 του 1952, που ανάγεται στο Σύνταγμα της 3/9/1843 όπου ο εθνικοαπελευθερωτικός αγωνιστής Μακρυγιάννης πρωτοστάτησε στον πολιτειακό αγώνα για την θεσμοθέτηση Συντάγματος). Τέτοιου είδους γεωπολιτική διάσταση της κρίσης – σε επίπεδο κράτους – αντιμετώπισαν κι άλλες χώρες της Ευρώπης (πχ, Ιρλανδία, Πορτογαλία)· κι όχι μόνον.

Ωστόσο, στο διεθνές σύστημα διακυβεύετο ένα ευρύτερο στοίχημα:

Θα σημασιοδοτήσει η κρίση ένα αποφασιστικό σημείο καμπής της αμερικανικής ηγεμονίας, προς έναν πολυπολικό κόσμο ή πρόκειται για μια παροδική εντροπία του status quo; Τα κράτη με την ρύθμιση κι εποπτεία που επιχειρούν, θα μπορέσουν να ανακτήσουν τον έλεγχο επί του χρηματοπιστωτικού τομέα;

Άλλωστε, από την τελευταία αλλαγή νομισματικού συστήματος (1971 – κατάρρευση σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, Bretton-Woods) και μετά, τα κράτη έχουν ν’ αντιμετωπίσουν δύο ειδών ‘τριλήμματα’ ή ασυμβίβαστης τριάδας, από ισοδύναμα επιθυμητούς στόχους που μόνο ανά δύο είναι εφικτοί :

- α) στον ερώτημα ‘τι νομισματικό σύστημα θέλουμε’ : 1) σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες, 2) ανεξαρτησία εθνικής νομισματικής πολιτικής και 3) της κινητικότητας των κεφαλαίων – όπως το παρουσίασε ο Gilpin, R. (2007, κεφ. 9.4- 9.5).

- β) στο ερώτημα ‘τί ανάπτυξη θέλουμε’: 1) περισσότερη ολοκλήρωση στην παγκόσμια οικονομία, 2) ανεξάρτητη εθνική πολιτική, 3) δημοκρατική διακυβέρνηση, όπως το έθεσε ο Rodrick, D.⁹

Από την άλλη μεριά, η πρόσφατη χρηματοπιστωτική κρίση, συγκρίσιμη σε μέγεθος με εκείνη του 1929-30, απορρόφησε το ενδιαφέρον της διεθνούς ακαδημαϊκής

κοινότητας, των ερευνητικών ιδρυμάτων αλλά και των διεθνών οργανισμών και θεσμών. Πρόκειται για μια κρίση που χαρακτηρίστηκε όχι μόνο ως ‘φούσκα’ των παραγώγων των στεγαστικών δανείων, αλλά και των πιστώσεων, των χρηματοοικονομικών καινοτομιών· επίσης ως, συστημική, θεσμική, κ.ά. (Ρουμελιώτης, Augar, Acharaya & Richardson, Gamble, Tett, Pattanaik, 2009), ενώ το 2010 χαρακτηρίστηκε και ως δημοσιονομική για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Kirkegaard, Jacob).

Ωστόσο, το ερευνητικό ενδιαφέρον ακολούθησε ως επί το πλείστον, τις προτεραιότητες για την άμεση αντιμετώπιση της κρίσης και στη συνέχεια στις στρατηγικές εξόδου από τα ανεπιθύμητα μέτρα προς την ομαλότητα.

Συνοπτικά, οι παγκόσμιες ανισορροπίες, η αποτελεσματική εποπτεία και ρύθμιση των χρηματοπιστωτικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, η λειτουργία του Διεθνούς Νομισματικού Συστήματος, η πρόληψη και θεραπεία των χρηματοοικονομικών κρίσεων, οι οικονομικές ανισότητες και η χρηματοδότηση των κρατών, ο σύγχρονος ρόλος των θεσμών του Bretton-Woods, ο ρόλος των αναδυομένων οικονομιών, κ.ά. απασχόλησαν τη διεθνή βιβλιογραφία.

Η διερεύνηση των γεωπολιτικών επιπτώσεων είναι πρωτότυπη διότι αφορά την μετά-την-κρίση- εποχή, παράλληλα, δεν έχει διερευνηθεί αρκετά, παρά μόνο στη διάσταση των παγκόσμιων μακρο-οικονομικών ανισορροπιών ΗΠΑ- Κίνας και των δραστηριοτήτων του G20. Εξαίρεση αποτελεί η πρόβλεψη της προοπτικής ‘Προς Έναν Πολυπολικό Κόσμο’ (Ρουμελιώτης, 2009).

Επιπροσθέτως, η διατριβή αντλεί το ενδιαφέρον της από την Ασιατική κρίση των 1997-98· και τούτο, διότι είναι αρχικά από την κρίση της Αν. Ασίας που αναδείχθηκε η προϊούσα σημασία των αναδυομένων ασιατικών οικονομιών. Πράγματι, μεγάλο μέρος της αμερικανικής βιβλιογραφίας αποδίδει έως σήμερα, ιδιαίτερη βαρύτητα στο πλεόνασμα Τρεχουσών Συναλλαγών της Κίνας, ότι δηλ. τροφοδοτεί το έλλειμμα των ΗΠΑ (Dornbusch 1988, Coudert & Couharde 2009, Bergsten 2009 & 2007, Eichengreen, ερευνητής του Peterson Institute, περιοδικό Economist, κ.ά, αλλά και γαλλική όπως ο Artus, Nicolas, Bénassy, Larèche, Mignon, κ.ά).

Ακόμη, με το πέρας της Ασιατικής κρίσης, το 1999, συστάθηκαν δύο συναφή-στη-θεματολογία τους fora, το Financial Stability Forum και ο όμιλος χωρών G20. Η ομάδα των G20 χωρών, αν και συγκροτήθηκε με πρωτοβουλία των Καναδά - ΗΠΑ, αρχικά σε επίπεδο υπουργών οικονομικών και κεντρικών τραπεζιτών, είναι με την σύγχρονη κρίση που ανελίχθηκε σε επίπεδο αρχηγών κρατών. Ουσιαστικά

διαδέχθηκε την ομάδα G8 στον ρόλο της διαχείρισης των κρίσεων του Διεθνούς Νομισματικού Συστήματος. Ο Pattanaik(2009)^{9α} διαπραγματεύτηκε τη οπτική γωνία της μεγαλύτερης νομιμοποίησης στην παγκόσμια κοινή γνώμη, που παρέχει η G20 στη λήψη μέτρων από τις κυβερνήσεις, τα οποία απαιτούν διακρατικό συντονισμό, χωρίς όμως άλλες γεωπολιτικές προεκτάσεις. Επί πλέον στην ομάδα G20, αμφισβητήθηκε (ανεπιτυχώς προς το παρόν, από Κίνα, Ρωσσία, Γαλλία ηπιότερα) η κυριαρχία του αμερικανικού δολαρίου, ως διεθνούς αποθεματικού νομίσματος. Επομένως, το ‘πώς η κρίση επηρεάζει γεωπολιτικά τους πόλους του διεθνούς συστήματος κρατών’ (Ρουμελιώτης, 2009) είναι ένα καίριο ερώτημα. Συνεπώς, ποιός ο ρόλος και ποιά η θέση της ΕΕ στην διευρυμένη εξουσία; Πώς εξηγείται ακόμη η κατίσχυση των ΗΠΑ και του δολαρίου;

Επίσης, κατά τη διάρκεια της χρηματοπιστωτικής κρίσης επανήλθαν στο προσκήνιο προτάσεις από θεσμούς (ΔΝΤ, Επιτροπή Στίγκλιτς του ΟΗΕ) και άλλα κράτη (πχ. χώρες του Περσικού Κόλπου) για αλλαγή του νομισματικού συστήματος (ως προς το διεθνές αποθεματικό νόμισμα και νόμισμα συναλλαγών ή/και μέτρησης, αντί του δολαρίου που συμβολίζει την αμερικανική ηγεμονία στο διεθνές νομισματικό σύστημα). Ωστόσο, δεν έχει τονιστεί εκτενώς στη πρόσφατη βιβλιογραφία, ο ρόλος της ισχύος στην αλλαγή νομισματικού συστήματος και οι γεωπολιτικές συνέπειες ή αιτίες.

Η συνεπακόλουθη κρίση δημοσίων χρεών (αδυναμία εξυπηρέτησης) ορισμένων ανεπτυγμένων χωρών και η επιδείνωση των οικονομικών δεικτών του δημοσίου τομέα όλων των κρατών, ιδιαίτερα των ανεπτυγμένων, λόγω των μέτρων στήριξης και διάσωσης των τραπεζών, μεταφέρει στους ώμους της παγκόσμιας διακυβέρνησης ευθύνες υψηλότερες της απλής ανατίμησης μερικών συναλλαγματικών ισοτιμιών , πχ. του γιουάν που επιμόνως επιχειρεί το G7 (ιδιαίτερα οι ΗΠΑ, Γαλλία), στα πλαίσια του G20.

Εν τω μεταξύ, μετά την επικράτηση των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών των κυριότερων νομισμάτων, συνεχώς αυξάνεται η σημασία της ‘άτυπης διακυβέρνησης’ και του Διακρατικού Συντονισμού Μακρο-οικονομικών Πολιτικών (ΔΣΟΠ), επειδή μέσω αυτών διασφαλίζεται η Προσαρμογή –μία από τις τρεις λειτουργίες ενός διεθνούς νομισματικού συστήματος (Gilpin 2007). Αξιοσημείωτο είναι, ότι λίγο πριν τη κρίση –το 2005- είχαν διαμορφωθεί προτάσεις φερ’ ειπείν, για μια ‘νέα Συμφωνία της Πλάζα’ (πχ. αναλυτές του Peterson Institute), όπου κατ’ αναλογία εκείνης του 1985, τα κράτη των βασικότερων νομισμάτων θα επιχειρούσαν μία

συντονισμένη ανατίμηση έναντι του αμερικανικού δολαρίου (Cline,2005). Εξάλλου, προσπάθειες αναμόρφωσης του νομισματικού συστήματος και θέματα σχετικά με την διακίνηση κεφαλαίων, καταγράφονται ως επί το πλείστον, από τη δεκαετία του 1980 και εξής (Tobin, Williamson, Agglietta, De Larosière, Rieke, Lamfalussy, Bird, Chrystal, , Currie, Cerny, Gill, Helleiner,Steinher & Weiserbs, Stiglitz, Eichengreen, Krugman, κ.ά). Οι ανεπάρκειες της ηγεμονικής ομάδας των G7 στη πρόληψη και διαχείριση των κρίσεων έχουν επισημανθεί και από αρκετούς ερευνητές (Χαζάκης, Kirton, κ.ά. του Ερευνητικού Κέντρου του Παν/μίου του Τορόντο). Προσαρμογή και γεωπολιτικές ανακατατάξεις συνδέονται στενά. Συνεπώς, το ‘κατά πόσον οι γεωπολιτικές επιπτώσεις της σύγχρονης κρίσης και οι G20 μπορούν να συντελέσουν στην εύρυθμη Προσαρμογή’, είναι μια συναφής, ερευνητική πρόκληση.

Παρεμφερώς, τίθεται και το ερώτημα ‘Γιατί δεν λειτούργησε η Προσαρμογή στην κρίση 2008-9; Η ‘Γιατί οι G20 (δεν) μπορούν οι G20 να λύσουν το πρόβλημα της Προσαρμογής μέσω αναμόρφωσης των συναλλαγματικών ισοτιμιών;’ Και συνεπώς: Πώς θα είναι αποτελεσματικός ο διακρατικός συντονισμός, ώστε να ευνοείται η Προσαρμογή στο διεθνές νομισματικό σύστημα; Επίσης, προκύπτει το ερώτημα: Πέτυχε ο διακρατικός συντονισμός μέσω των G20; Πώς επιμερίστηκαν τα βάρη; Ποιές οι συνέπειες στη θεωρία;

Από την άλλη μεριά, η κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods, κατέστησε τον Διακρατικό Συντονισμό Οικονομικών Πολιτικών (ΔΣΟΠ) ένα παγκόσμιο ρυθμιστικό ‘εργαλείο’ – ένα εργαλείο νομισματικής πολιτικής – που, εκ των πραγμάτων όπως έδειξε και η εμπειρία των G7, υστερεί χρονικά στην έγκαιρη ανταπόκριση έναντι των διεθνών οικονομικών περιστάσεων · άλλωστε, οι ενίοτε εσωτερικές διαφωνίες οδηγούν σε αναποτελεσματικότητα. Το ίδιο ισχύει σε περισσότερο βαθμό και για τους G20, σε ότι αφορά τις συναλλαγματικές ισοτιμίες - την διαχείριση των οποίων, ορισμένα μέλη του διαβλέπουν ως όργανο πολιτικής της εκδότριας χώρας του δολαρίου.^{9β}

Επομένως, από τα γεγονότα, προκύπτει ακόμη, το ερώτημα : Ποιοί και γιατί αμφισβήτησαν το δολάριο, πώς ενήργησαν τα εμπλεκόμενα κράτη, εντός κι εκτός των πλαισίων των διεθνών οικονομικών θεσμών; Πρόκειται λοιπόν, για ένα επιμέρους ερώτημα με γεωπολιτικές προεκτάσεις.

Ακόμη, ενώ η βιβλιογραφία έχει ασχοληθεί με το πώς διαμορφώνεται η ιεραρχία της άτυπης διακυβέρνησης (Kirton, Hajnal, και γενικότερα του Καναδικού Ερευνητικού Ινστιτούτου στο Τορόντο, για τις ηγεμονικές ομάδες) : δηλ. το G8 να

αποτελεί ή όχι, τον ηγετικό πυρήνα του G20, ανοικτό παραμένει το ερώτημα ‘πώς ανταποκρίνεται αυτή η ιεραρχία στις γεωοικονομικές ανακατατάξεις’, καθόσον η κρίση αυτή τη φορά προήλθε από τον ηγεμόνα του συστήματος (ΗΠΑ), η εξασθένηση του οποίου δημιουργεί ένα ασταθές περιβάλλον πολυπολικών τάσεων (Ρουμελιώτης, 2009). Επίσης, κατά πόσον επαληθεύεται στο θεωρητικό πεδίο - στην περίπτωση των G20 - η συνδυαστική προσέγγιση της άτυπης διακυβέρνησης, δηλ. ο συνδυασμός του θεσμικού φιλελευθερισμού και της ηγεμονικής σταθερότητας – που εφαρμόστηκε από τον Kirton, J. και το Καναδικό Ερευνητικό Ινστιτούτο στο Τορόντο, στην περίπτωση των G8.

Ποιές λοιπόν στην συνέχεια, είναι οι επιπτώσεις στους θεσμούς του Bretton-Woods’, καθόσον το σύστημα στο οποίο γεννήθηκαν οι πόλοι του μεταπολεμικού κόσμου κατέρρευσε (δεκαετία 1970), ενώ ο ρόλος τους, οι συσχετισμοί δυνάμεως των κρατών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων συνεχώς επαναδιαπραγματεύονται και αναδύονται νέες οικονομίες με προοπτικές ισχύος; Πιό συγκεκριμένα, ποιές οι επιπτώσεις γαι τους διεθνείς οργανισμούς: 1) στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, 2) στην χρηματοδότηση των ίδιων πόρων, 3) στην χρηματοδότηση των κρατών-μελών και 4) στην ιδεολογία;

Άλλωστε, επειδή μερικά διεθνή καθεστώτα του Bretton-Woods’ έχουν εξασθενήσει - κατά την τυπολογία του Krasner- πρωτότυπο εμφανίζεται και το συναφές ερώτημα: Θ’ αλλάξει το G20 τα διεθνή καθεστώτα-οργανισμούς μόνο ως προς τις διαδικασίες και κανονισμούς, ή ακόμη στις αρχές και τα πρότυπα; ή αντίθετα με την συναίνεσή του (το G20) θα δώσει παράταση ζωής στην προ-της κρίσης κατάσταση πραγμάτων; Ακόμη, η διατριβή θα προσπαθήσει ν’ απαντήσει στο ερώτημα ‘πώς θα ενισχύεται η παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα σε περιόδους κρίσεων’ (Ρουμελιώτης, 2009).

ΤΙ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΘΑ ΔΩΣΩ – ΣΥΝΟΠΤΙΚΑ.

1) Ενώ με γεωοικονομικούς όρους, οι επιπτώσεις της κρίσης φαίνεται – απο μια άποψη- ως να τείνουν προς την πολυπολικότητα του διεθνούς συστήματος όμως, προσθέτοντας στην ανάλυση τους γεωπολιτικούς όρους, οι επιπτώσεις της κρίσης τείνουν προς τη διατήρηση της αμερικανικής ηγεμονίας, παρά τη σχετική της εξασθένηση. Στην παραπάνω διατύπωση συμβάλλουν: Ότι πριν το ξέσπασμα της κρίσης, οι ΗΠΑ βρίσκονταν σε ηγεμονική θέση (παρά τα διπλά ελλείμματα), ότι εξακολουθούν να διατηρούν το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ (με στοιχεία της

Παγκόσμιας Τράπεζας έκδοσης 2010), και οι υποθέσεις εργασίας, αναφορικά με την έννοια της γεωπολιτικής και τις διαστάσεις της ισχύος.

Οι ‘δραματικότερες’ αλλαγές αφορούν τις ενδιάμεσες δομές του συστήματος, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τη σχετική μετάθεση της ισχύος από την Ευρώπη προς την Ασία, ιδιαίτερα την Κίνα.

Ειδικότερα, προσθέτοντας το πρίσμα της γεωπολιτικής (συμπεριλαμβάνοντας την γεωοικονομία) προκύπτει μεσο-πρόθεσμα η υπεροχή των ΗΠΑ, επειδή αφενός, σχετικά οι παραδοσιακοί σύμμαχοι (ΕΕ, Ιαπωνία) εξασθενούν (άμεσα) περισσότερο, ενώ νέοι δυνητικοί αντίπαλοι δεν είναι έτοιμοι να αναλάβουν τα ηνία του διεθνούς συστήματος ή του διεθνούς νομισματικού συστήματος (πχ. Κίνα). Αφετέρου, στο αμυντικό/στρατιωτικό σκέλος, οι ΗΠΑ διαθέτουν υψηλότερο τεχνολογικό επίπεδο στους εξοπλισμούς τους (και στα συμβατικά όπλα), ενώ παράλληλα, οι παγκόσμιες ανισοροπίες των Ισοζυγίων Τρεχουσών Συναλλαγών εξυπηρετούν την τροφοδότηση των αμερικανικών αμυντικών δαπανών με περισσότερη ρευστότητα, χάρη στο ρόλο του δολαρίου ως διεθνούς νομίσματος – προπαντός, του κατ’ εξοχήν διεθνούς αποθεματικού νομίσματος. Επίσης, για τις ΗΠΑ, ο λόγος των αμυντικών δαπανών ως προς το ΑΕΠ ήταν όχι μόνο ο μεγαλύτερος μεταξύ των εταίρων G20 (και κατά τη διάρκεια της κρίσης) αλλά και ανέβηκε περισσότερο το 2008, κάτι που δεν συνέβη σε άλλες χώρες εταίρους των G20. Όσο για το 2009, οπότεν το ΔΝΤ διαπιστώνει τα πρώτα σημεία οικονομικής ανάκαμψης, οι περισσότερες χώρες – συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ - έσπευσαν να διαθέσουν συμπληρωματικούς πόρους στην ‘σκληρή ισχύ’, δηλ. στις στρατιωτικές τους δαπάνες. Πράγματι, ο λόγος των αμερικανικών αμυντικών δαπανών προς το ΑΕΠ ήταν σταθερός στο 4% του ΑΕΠ για το διάστημα 2005-7, και μάλιστα ανήλθε στο 4,3% το 2008, ενώ το 2009 ανήλθαν στο 4,6% / ΑΕΠ.⁹⁷ Αλλά, και για το διάστημα από το 1997 έως το 2008, το ΔΝΤ πιστοποιεί οι ΗΠΑ είχαν τις περισσότερο αυξανόμενες αμυντικές δαπάνες, από όλους τους άλλους εταίρους G20.⁹⁷¹

Χαρακτηριστικά, τον Απρίλιο 2011, νέα στοιχεία (του SIPRI)⁹⁸ έδειξαν ότι οι στρατιωτικές δαπάνες των κρατών για το 2010 συνέχισαν ν’ αυξάνουν, όμως σε με μικρότερο ρυθμό από ό,τι τα παλαιότερα χρόνια. Κατ’ εξαίρεσιν, οι χώρες της ΕΕ μείωσαν τις στρατιωτικές τους δαπάνες κατά περίπου 2,8% (σε πραγματικούς όρους), λόγω των επιπτώσεων της κρίσης στην Ευρώπη. Παράλληλα, στο NATO (2010, Λισσαβόνα) οι ευρω-ατλαντικοί σύμμαχοι κατέληξαν σε συμφωνία λόγω της κρίσης για: 1) μείωση του στρατιωτικού προσωπικού κατά $\frac{1}{3}$, 2) μείωση των

αντιπροσωπειών του NATO, 3) μείωση των Στρατιωτικών Διευθύνσεων (Αρχηγεία) από 11 σε 7.^{9ε}

Από την άλλη μεριά, η θεαματική άνοδος της Κίνας δεν αποτελεί μεσοπρόθεσμα απειλή για τις ΗΠΑ, επειδή η Κίνα δεν έχει συγκροτηθεί ακόμη ως ισοδύναμος εναλλακτικός πόλος και η συνολική ισχύς της απέχει πολύ από την αμερικανική, ενώ η μεταξύ τους αλληλεξάρτηση (ΗΠΑ –Κίνας) λειτουργεί προς όφελος των ΗΠΑ. Η ανάδυση της Κίνας ως τοπικού ηγεμόνα της περιοχής της, ξεπερνώντας σε δυναμισμό την οικονομία της Ιαπωνίας προκαλεί δυνητική ένταση στην περιοχή Ασίας – Ειρηνικού, λόγω της συνύπαρξης και των άλλων εταίρων G20: Αυστραλίας, Ινδίας.

Επίσης, τα σχετικά οφέλη της ήπιας ισχύος είναι πάλι με το μέρος των ΗΠΑ έναντι της Κίνας ή Ρωσίας, από την άποψη ότι: Παρά το πλήγμα που επέφερε η κρίση στην ιδεολογία του οικονομικού συστήματος των ΗΠΑ, ο πολιτικός απολυταρχισμός που διέπει τον πολιτισμό της Κίνας ή Ρωσίας, είναι διαμετρικά αντίθετος με εκείνον της Δύσης, και γενικά του G7. Επίσης, είναι απεχθέστερος, παρά τις ατέλειες του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού σε περιβάλλον ελεύθερης κίνησης κεφαλαίων και κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών (που ανέδειξε με επώδυνο τρόπο η πρόσφατη κρίση της παγκοσμιοποίησης). Το τελευταίο θεωρείται δυνατόν να ξεπεραστεί με περισσότερες ρυθμίσεις και τροποποιήσεις.

Επίσης, ως προς την αναπτυξιακή βοήθεια (που επηρεάζει την ήπια ισχύ των δωρητών), ο ΟΟΣΑ ενημέρωσε το 2010, ότι η επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια (ODA) των μελών του προς τις αναπτυσσόμενες χώρες ανήλθε το 2010 κατά 6,5% περισσότερο από το επίπεδο του 2009, δηλ. στο υψηλότερο επίπεδο μετά το 1992, ξεπερνώντας τα επίπεδα του 2005 (οπότε και η σύνοδος των G8 στο Gleneagles είχε δεσμευτεί στην αύξηση της οικονομικής βοήθειας)^{9δ}. Το 2010, οι μεγαλύτεροι (σε όγκο) δωρητές βοήθειας ήσαν πρώτα οι ΗΠΑ, μετά: η Αγγλία, η Γαλλία, η Γερμανία, και η Ιαπωνία. Όμως, Η Ελλάδα, Ιρλανδία, Ιταλία, Σλοβενία, Ισλανδία, ήσαν μεταξύ των χωρών που μείωσαν το ποσοστό της προσφερόμενης βοήθειάς τους, λόγω των εσωτερικών δημοσιονομικών προβλημάτων (ibid, σ. 16).

Υπό το παραπάνω πρίσμα, η κρίση ωφέλησε γεωπολιτικά περισσότερο τις ΗΠΑ, μετά την Κίνα και λιγότερο τις άλλες αναδυόμενες.

2) Σε περιφερειακό επίπεδο :

Άλλη γεωπολιτική επίπτωση της κρίσης ήταν η ακόμη περισσότερο αύξηση του ειδικού βάρους των αναδυόμενων οικονομιών της Ασίας και ιδιαίτερα της Κίνας που

ξεπέρασε την Ιαπωνία (2010) και η υποχώρηση των ευρωπαϊκών επιδόσεων. Δεν είναι μόνο από την Ασιατική κρίση των 1997-8 που προβλήθηκε η σημασία των ασιατικών οικονομιών. Η κρίση 2008-9 τις ανέδειξε ως πρωταγωνιστές στο θέμα των παγκόσμιων ανισορροπιών και του προβλήματος της Προσαρμογής. Επίσης, στο ρόλο τους για την ανάκαμψη (ΔΝΤ) και τη διαμόρφωση της παγκόσμιας Ζήτησης (και του πετρελαίου), καθόσον παρουσίασαν τον μεγαλύτερο ρυθμό αύξησης ΑΕΠ (Κίνα, βλ. αναθεωρημένο WEO, IMF, January 2010) και τις μεγαλύτερες εξαγωγικές επιδόσεις (η Κίνα πρώτη εξαγωγική δύναμη στο εμπόριο προϊόντων: WTO, December 2009, January 2010).

Στην Ασία, η μεγαλύτερη επίπτωση της κρίσης είναι ότι εκεί γειτνιάζουν πλέον, 1) η δεύτερη και η τρίτη μεγαλύτερες σύγχρονες οικονομίες (Κίνα και Ιαπωνία - τουλάχιστον πριν τις φυσικές καταστροφές Μαρτίου 2011), 2) οι τρεις από τις τέσσερις χώρες που απαρτίζουν την ομάδα BRIC (Βραζιλία, Ρωσία, Κίνα, Ινδία), 3) επίσης ότι όλοι οι παραπάνω γειτονεύουν και με άλλες αναδυόμενες δυνάμεις, πάλι εταίρους στην άτυπη διακυβέρνηση των G20 (όπως η Ινδονησία και η Αυστραλία, εκ των οποίων η τελευταία συγγενεύει πολιτισμικά με την Δύση, σε μεγαλύτερο βαθμό).

Από τις παραπάνω χώρες, η Ιαπωνία έχει ιστορικές αντιπαλότητες με την Κίνα, η οποία με τη σειρά της βρίσκεται σε διασυνοριακές αμφισβητήσεις με την Ινδία. Έτσι, εκτιμώντας πρόσθετα ότι η Κίνα συμπεριφέρεται ως να δικεκδικεί την τοπική ηγεμονία, η περιοχή της Ασίας εμφανίζεται ως ένα πολυπολικό περιφερειακό σύστημα κρατών.

Στην Β. Αφρική και Μέση Ανατολή, επιπλέον των άμεσων δυσμενών οικονομικών συνεπειών της κρίσης, η άνοδος της τιμής του πετρελαίου (από το 2008 σχεδόν) συνέβαλε ώστε να ενταθούν οι ανισότητες μεταξύ πετρελαιο-εξαγωγών και πετρελαιο-εισαγωγών χωρών της MENAP (ακρωνύμιο στα αγγλικά, για τις χώρες Μέσης Ανατολής – Βορ. Αφρικής συν Πακιστάν). Επίσης, η αύξηση της τιμής του πετρελαίου σε συνδυασμό με την εύθραυστη και άνιση ανάκαμψη των πλουσίων κι αναδυομένων οικονομιών, μετρά ως ένας λόγος της στρατιωτικής παρέμβασης της Δύσης στον εμφύλιο της Λιβύης, το 2011.

Στη Λατινική Αμερική, η Νότιος Αμερική ανταπεξήλθε καλύτερα από τις χώρες της Κεντρικής Αμερικής, ενώ οι χώρες της Καραϊβικής γνώρισαν στασιμότητα ή συρρίκνωση παράλληλα με δημοσιονομικά προβλήματα.

Ωστόσο, για την Ευρωπαϊκή Ένωση, χαρακτηριστική είναι αφενός η θεσμική επίπτωση της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης, δηλαδή η σαφής ενίσχυση των θεσμών της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης (Διακρατικός Συντονισμός Οικονομικών Πολιτικών)· αφετέρου όμως, (και) η ενίσχυση των εσωτερικών ανισορροπιών προς όφελος των ηπειρωτικών δυνάμεων της ευρωζώνης. Δηλαδή, φερ' ειπείν, η μεγαλύτερη ενδυνάμωση της Γερμανίας και την περισσότερη αποδυνάμωση των χωρών του Νότου, (προπαντός Ελλάδας, Πορτογαλίας που υπήχθησαν στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης, το 2010 και 2011 αντίστοιχα). Επίσης, παρατηρήθηκε αποδυνάμωση περιφερειακών (νησιωτικών) χωρών του Βορρά, ιδιαίτερα της Ιρλανδίας που επίσης υπήχθη στον Μηχανισμό Στήριξης, το 2010. Ακόμη, δημοσιονομικά προβλήματα αντιμετώπισε η Αγγλία - εντονότερα από την Γαλλία - ενώ οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης χρειάστηκαν από το 2009 την συνδυασμένη χρηματοδοτική βοήθεια ΕΕ και ΔΝΤ, που επωνομάσθηκε 'Πρωτοβουλία της Βιέννης' ('Vienna Initiative'). Χαρακτηριστικά, το ακρωνύμιο PIIGS (Portugal, Ireland, Italy, Greece, Spain), υπογράμμισε τις χώρες της ευρωζώνης που αντιμετώπισαν τα μεγαλύτερα δημοσιονομικά προβλήματα και τη σχετική οικονομική αποδυνάμωσή τους, με αποτέλεσμα την απειλή της αξίας του ευρώ, ως ενός από τους τρεις πόλους του διεθνούς νομισματικού συστήματος (δολάριο, γιέν, ευρώ) . Η προαναφερόμενη απειλή για το ευρώ, συνέβαλε στην θεσμική ενίσχυση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης προς την κατεύθυνση της δημοσιονομικής και φορολογικής (μελλοντικά) διακυβέρνησης.

3) Άλλη επίπτωση ήταν η μεγαλύτερη - αλλά ανεπιτυχής - αμφισβήτηση του δολαρίου ως διεθνούς αποθεματικού νομίσματος, στα παρασκήνια των συνόδων των G20 .

Ακόμη, μπορεί οι κρίσεις των 1970-80 και ο 'άδικος' επιμερισμός κόστους εις βάρος των εταίρων των ΗΠΑ - στα πλαίσια των διευθετήσεων των G8, συν τα μειονεκτήματα των κυμαινομένων συναλλαγματικών ισοτιμιών - να οδήγησαν στην ΟΝΕ και το €, ωστόσο απέβη ανεπιτυχής (προς το παρόν) η νέα απόπειρα νομισματικής ένωσης στις χώρες του Περσικού Κόλπου. Επίσης, η Κίνα δραστηριοποιήθηκε στην ενίσχυση του νομίσματός της, στις κεφαλαιαγορές της επιρροής της, ενώ παράλληλα επιδίωξε και πέτυχε σε μεγάλο βαθμό, την επενδυτική διείσδυσή της στην Ασία, Αφρική, Λατινική Αμερική, Ευρώπη, ΗΠΑ.

Η σύνθεση του αξίας του καλαθιού νομισμάτων των SDR (ΔΝΤ) δεν άλλαξε ούτε το 2011, (απλά, μόνο τροποποιήθηκε το ποσοστό συμμετοχής του καθενός νομίσματος από τα ήδη συμμετέχοντα: δολάριο, ευρώ, γιέν), ωστόσο το ΔΝΤ συζητά την προσθήκη μελλοντικά του κινέζικου γιουάν στο προαναφερόμενο καλάθι νομισμάτων (η πολυπολικότητα των διεθνών νομισμάτων, δεν αντιστοιχεί στην γεωπολιτική).

4) Ενισχύθηκαν οι θεσμοί της άτυπης παγκόσμιας διακυβέρνησης πρωτίστως, κι επαληθεύεται η συνδυαστική προσέγγιση θεσμικού φιλελευθερισμού και ηγεμονικής σταθερότητας για τους G20, όπως και για τους G7 (παλαιότερα).

Ήδη η συγκρότηση των G20 σε επίπεδο κορυφής ήταν μία πρώτη (χρονολογικά) γεωπολιτική συνέπεια της σύγχρονης χρηματοπιστωτικής κρίσης. Επί τούτου, οι εν λόγω ηγέτες συναντήθηκαν σχεδόν ανά εξάμηνο τα δύο πρώτα χρόνια της κρίσης και μετά – από το 2011- ανά έτος, όταν πλέον θεωρήθηκε ότι έχει αρχίσει σταδιακά η ανάκαμψη και παρέλθει ο άμεσος ρόλος τους να αντιμετωπίσουν την κρίση (Νοέμβριος 2008, Ουάσινγκτον // Απρίλιος 2009, Λονδίνο // Σεπτέμβριος 2009, Πίτσμπουργκ // Ιούνιος 2010, Muskoka(Καναδάς) // Νοέμβριος 2010, Κορέα // 2011, υπό την Γαλλική προεδρία). Έτσι, το πρώτο θέμα που ερευνήσα, ήταν αυτή η ίδια η G20 ως ηγεμονική ομάδα κρατών.

Στη συνέχεια, η έρευνα εστιάστηκε στην ασύμμετρη επιβάρυνση των δημοσιονομικών μεγεθών και το κόστος επιμερισμού των βαρών Διακρατικού Συντονισμού Οικονομικών Πολιτικών μεταξύ G20 (2008-9). Συμπερασματικά, ο Διακρατικός Συντονισμός μακρο-Οικονομικών Πολιτικών (ΔΣΟΠ) πέτυχε (το 2009) από την άποψη ότι τα κράτη συμφώνησαν και εφάρμοσαν παράλληλα, επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, αλλά με διαφορετικό τρόπο το καθένα. Επίσης πέτυχε, από την άποψη ότι ήδη από το καλοκαίρι-φθινόπωρο του 2009, το ΔΝΤ έκανε λόγο για σημεία ανάκαμψης που επιβεβαιώθηκαν τον Ιανουάριο 2010.

Η κατανομή όμως, του κόστους δεν φαίνεται να είναι ‘δίκαιη’. Το κόστος είχε την τάση να επιμεριστεί και να μην επιβαρυνθούν αναλογικά (περισσότερο), οι χώρες από τις οποίες ξεκίνησε η κρίση.

Από την άλλη μεριά, η κρίση φαίνεται να λειτούργησε σαν καταλύτης, ώστε να ενταθούν οι προγενέστερες διαρθρωτικές αδυναμίες των χωρών, τόσο όσον αφορά τη θέση τους ως προς το εξωτερικό αλλά και τα δημόσια ελλείμματα. Φερ’ ειπείν, όπως συνέβη με ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και την επιδείνωση των δημοσιονομικών δεικτών των ΗΠΑ. Κάτι ανάλογο θα μπορούσαμε να πούμε και για

την Ιαπωνία , όμως η δυσμενέστερη θέση της χώρας αυτής, είναι συνέχεια των συνεπειών της προηγούμενης μεγάλης κρίσης της Α. Ασίας (1997-8). Τελικά, η μεταφορά των χρηματοοικονομικών κινδύνων του χρηματοπιστωτικού τομέα στα Δημοσιονομικά Ισοζύγια διακύβευσε τη χρηματοοικονομική σταθερότητα του Διεθνούς Νομισματικού Συστήματος.

Έτσι, τα αντιτιθέμενα κρατικά συμφέροντα και η ετερογένεια των μελών του G20, προβάλλουν ως οι βασικές αιτίες της αποτυχίας συμφωνίας επί των συναλλαγματικών ισοτιμιών (μέχρι το 2011). Η Προσαρμογή του Διεθνούς Νομισματικού Συστήματος μέσω μεταβολής των συναλλαγματικών ισοτιμιών λειτούργησε ως ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος ενώ αντίθετα, η διαχείριση της κρίσης με τις ενέσεις ρευστότητας του κρατικού τομέα, ως ένα παίγνιο θετικού αθροίσματος. Ωστόσο, το 2010, οι αμερικανικές πιέσεις επί της συναλλαγματικής αξίας του κινέζικου νομίσματος απέδωσαν μερικώς, οδηγώντας την Κίνα όχι σε ικανοποιητική (για τις ΗΠΑ) ανατίμηση του νομίσματός της αλλά, σε όσο οδήγησε η ‘ελεύθερη’ διακύμανσή του από 19/6/2010. Πιο συγκεκριμένα, Οι G20 δεν πέτυχαν να συμφωνήσουν ώστε να υπάρξει Προσαρμογή μέσω μεταβολής συναλλαγματικών ισοτιμιών λόγω των αντιστάσεων της Κίνας στις αμερικανικές πιέσεις και τις δικές της επιδιώξεις να διαδραματίσει οικονομικά, τον ρόλο ενός άλλου πόλου στο διεθνές σύστημα.

Επιπροσθέτως, η ενίσχυση των οικονομικών και πολιτικών ολοκληρώσεων σε περιφερειακό επίπεδο, θα τείνει να απορροφά καλύτερα τα προβλήματα Προσαρμογής, ελλείψει διεθνούς -ανεξάρτητου εθνικά – νομίσματος. Διότι, το θέμα της Προσαρμογής ανάγεται σε πρόβλημα επιπέδου ανάλυσης : δηλ. η αναντιστοιχία της παγκόσμιας διάστασης των κεφαλαιακών ροών και της παγκοσμιοποίησης, με το κρατικό επίπεδο του διεθνούς συστήματος κρατών, όπου διαδραματίζεται η Προσαρμογή . Συνεπώς, η ‘συγχώνευση’ οικονομικών κρατικών δραστηριοτήτων μέσω των περιφερειακών ολοκληρώσεων, έχει καλύτερες προοπτικές ν’ απαντήσει στις προκλήσεις, εφόσον υπάρξει η ανάλογη πολιτική βούληση και στο επίπεδο του εσωτερικού των κρατών .

Με δεδομένη την εξασθένιση της αμερικανικής ‘ηγεμονικής σταθερότητας’, ο ΔΣΟΠ θα είναι αποτελεσματικός ώστε να ευνοείται η Προσαρμογή, όσο θα διεξάγεται μεταξύ ολιγομελών δρώντων κι εφόσον συνεχιστεί η τάση των κρατών να ενώνονται και να μεγενθύνονται σε περιφερειακές οικονομικές και νομισματικές περιοχές με κοινή νομισματική, εμπορική, δημοσιονομική και φορολογική πολιτική.

5) Σχετικά με τους θεσμούς της επίσημης παγκόσμιας διακυβέρνησης:

Με την κρίση η ηγεμονική δύναμη αλλά και οι άλλες δυνάμεις, επιχείρησαν την ενίσχυση της επίσημης παγκόσμιας διακυβέρνησης. Η άτυπη διακυβέρνηση του ηγεμονικού ομίλου χωρών G20 που υπερίσχυσε του ΟΗΕ, έδωσε στο ΔΝΤ ρόλο πρωταγωνιστικό, ως υποστηρικτή των εργασιών και των θεμάτων της. Δηλαδή, στην agenda, στον συντονισμό και την εποπτεία των διακρατικών οικονομικών πολιτικών, στον κρατικό δανεισμό, στην αναμόρφωση του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος, στην πρόληψη κρίσεων, στην διαφύλαξη κι ενίσχυση της παγκόσμιας οικονομικής αρχιτεκτονικής.

Άλλαξαν οι συσχετισμοί των ψήφων σε ΔΝΤ, ΠΤ, όχι όμως με επαναστατικό τρόπο, αντανakλώντας απλώς την αυξανόμενη σημασία των αναδυόμενων χωρών των G20 στην λήψη αποφάσεων. Σαφής είναι και η μείωση της επιρροής των Ευρωπαϊκών χωρών στο ΔΝΤ, αφού η Ευρώπη χάνει 2 έδρες (συνολικά) από το Συμβούλιο των Εκτελεστικών Διευθυντών του ΔΝΤ. Άλλωστε, οι διεθνείς οργανισμοί (του Bretton-Woods) εφαρμόζουν κι επεξεργάζονται τα αιτήματα των ηγεμονικών ομάδων (G7, μετά των G20) ενώ, παρέχουν χώρο έκφρασης σε δευτερεύουσας σημασίας ομάδες χωρών (με κριτήριο την ισχύ). Συνοπτικά, οι επιπτώσεις της κρίσης, αφορούν αλλαγές στα ποσοστά ψήφων, τους τρόπους δανειοδότησης των κρατών και των ίδιων των οργανισμών (πχ ΔΝΤ), το ρόλο τους, τη σύσταση του FSB και τη διεύρυνσή του (πρώτη FSF).

Η Κίνα αναδείχθηκε σε σημαντικό χρηματοδότη του ΔΝΤ, περισσότερο από τους Ευρωπαίους εταίρους των ΗΠΑ (στις διμερείς χρηματοδοτήσεις προς το ΔΝΤ, τις New Arrangements to Borrow). Πάντως, μετά την ολοκλήρωση της 14^{ης} αναθεώρησης των quota – 5/11/2010 - οι 10 μεγαλύτεροι χρηματοδότες και συστημικά σημαντικότερες χώρες είναι οι : ΗΠΑ, Ιαπωνία, οι BRICs (Βραζιλία, Κίνα, Ινδία, Ρωσία) και 4 ευρωπαϊκές (Γαλλία, Αγγλία, Γερμανία, Ιταλία).

Οι χώρες-μέλη που ωφελήθησαν – με την έννοια της λήψης χρηματοδοτήσεων – ήσαν αυτές που ανταπεξήλθαν καλύτερα σε κριτήρια περιορισμού δημοσίου χρέους-ελλειμμάτων και ‘καλής διακυβέρνησης’. Ο αριθμός των χρηματοδοτήσεων αυξήθηκε – τόσο για τις χαμηλού εισοδήματος χώρες, όσο και για τις μεσαίες- χάρη στην αύξηση των πόρων του ΔΝΤ και του ομίλου της ΠΤ, που απεφάσισαν οι G20. Οι θεσμοί έγιναν περισσότερο ευέλικτοι στη χρηματοδότηση: άλλαξαν οι προϋποθέσεις, οι τρόποι και οι μορφές χρηματοδότησης.

Ωστόσο, ως προς τις διαδικασίες, αρχές και κανόνες δεν υπήρξε αλλαγή. Αλλά, σχετικά με τη χρηματοδότηση μεσαίου-εισοδήματος χωρών, μέσω καινοτόμων εργαλείων του ΔΝΤ όπως τα Flexible Credit Lines, παρατηρήθηκε αλληλοεπικάλυψη και ανταγωνιστική χρηματοδότηση της αμερικανικής κεντρικής τράπεζας (Fed). Δεν παρατηρήθηκαν επιπτώσεις στον ΠΟΕ, ούτε υπήρξε ανάλογη πολιτική βούληση ώστε ν' απεμπλακούν οι εξελίξεις στον Γύρο της Ντόχα.

ΟΦΕΙΛΕΣ.

Η βάση στην οποία στηρίχτηκε η διατριβή οφείλει τα μέγιστα στον Ρουμελιώτη, Π. (2009) όχι μόνο για τις ερευνητικές προκλήσεις που έθεσε ή την εξέλιξη της πρόσφατης κρίσης υπό το πρίσμα της διεθνούς πολιτικής οικονομίας, τις προγενέστερες κρίσεις της παγκοσμιοποίησης και το σχετικό αναλυτικό πλαίσιο, αλλά και για τις απόψεις του σε προγενέστερα έργα του (δεκαετίας 1980-1990) για την Προσαρμογή στην ΕΕ και την ενίσχυση της ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης.¹⁰

Επίσης, στον Engdahl(2004) για τις γεωπολιτικές επιπτώσεις προγενέστερων κρίσεων.^{10α}

Ακόμη, στον Aglietta.(1984) για την οπτική του γωνία επί του νομίσματος ότι δηλ. ένα νόμισμα εκφράζει την κοινωνική συνοχή των οικονομικών σχέσεων ενός έθνους που το χρησιμοποιεί, και του προσδίδει τη διάσταση της εθνικής ταυτότητας και κυριαρχίας.^{10β}

Θεωρώντας ότι οι μακροοικονομικές σχέσεις δεν στηρίζονται σε αυτοματισμούς της οικονομικής θεωρίας (ibid, σ. 129) αλλά σε συγκρουσιακές σχέσεις διαφορετικών συμφερόντων από τα οποία επικρατούν τα ισχυρότερα, με οδήγησε να δώ τις διεθνικές συγκρούσεις ή τα ίδια τα διεθνή συμφέροντα ως 'προ-κυκλικά ή αντικυκλικά'. Εξίσου, και η άποψη του Nial Ferguson (2009)¹¹ ότι οι κρίσεις αντανακλούν / ή οφείλονται σε αλλαγές των δομών εξουσίας (παράδοση της Susan Strange).

Επίσης, γενικά στον Stiglitz, J. και την Επιτροπή Stiglitz του ΟΗΕ, για το ότι το ίδιο το διεθνές νομισματικό σύστημα επιτρέπει την μη εύρυθμη λειτουργία της Προσαρμογής και τον ρόλο των κεφαλαιακών ροών.

Ακόμη, για το θεωρητικό υπόβαθρο στον ΔΣΟΠ, σε Kirton, Χαζάκη (20005, 2007). Δηλ. τον συνδυασμό της ηγεμονικής σταθερότητας και θεσμικού φιλελευθερισμού, στην ανάλυση των G20.

Μεθοδολογικά όμως, η διατριβή οφείλει πολλά και στους Keohane & Nye για τη θεωρία της σύνθετης αλληλεξάρτησης και τον ρόλο της ισχύος στον θεσμικό φιλελευθερισμό.¹² Ιδιαίτερα, στην έρευνα της σχέσης ΗΠΑ-Κίνας, και των σχέσεων των G20 χωρών.

Παρομοίως στον Παπασωτηρίου, Χ (2007), ιδιαίτερα για την έννοια υψηλής στρατηγικής και τον μεταβαλλόμενο χαρακτήρα της έννοιας της ισχύος, όπως και στον Nye (2005, σ.27) και Carr (2004).¹³

Τέλος, οι παραπομπές και η βιβλιογραφία θα συμπληρώσουν τις άλλες οφειλές και πηγές.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ

Όπως είπαμε, στόχος της παρούσης διατριβής είναι να διαπιστώσει και να παρακολουθήσει τις γεωπολιτικές επιπτώσεις της κρίσης και να δώσει ερμηνείες σε επιμέρους φαινόμενα. Θεωρεί τις γεωπολιτικές επιπτώσεις ως εξαρτημένη μεταβλητή της ισχύος.

Για τον σκοπό αυτόν, στηρίχτηκε αφενός σε Α) πρωτότυπα κείμενα, ποσοτικά στοιχεία και δείκτες που παρέχουν οι παγκόσμιοι οργανισμοί – κυρίως το ΔΝΤ - αφετέρου σε Β) ποιοτικά στοιχεία, Γ) δεν έλλειψαν κι απευθείας ερωτήσεις της γράφουσας προς διεθνείς οργανισμούς και κέντρα ερευνών.

Το ίδιο το θέμα οδηγεί την διατριβή να τοποθετηθεί σε συστημικό επίπεδο με δρώντες τα κράτη, να συνεξετάζει τον ρόλο της ήπιας ισχύος ως προς την σκληρή ισχύ, ακόμη και όσον αφορά τη διαμόρφωση της ιδεολογίας, και να είναι πιο ευαίσθητη στις αλλαγές της σχετικής ισχύος μεταξύ των ανεπτυγμένων χωρών. Διότι εκεί βρίσκεται το θέατρο των εξελίξεων του διεθνούς συστήματος.

Σχετικά με τα ποσοτικά κριτήρια, η διατριβή έλαβε ως κριτήρια τους δείκτες ισχύος που υιοθέτησε το G8 στην Συμφωνία της Πλάζα (1985) με την αρωγή του ΔΝΤ και κατευθύνθηκε στην συγκριτική αξιολόγηση ποσοτικών στοιχείων. Έτσι, επικεντρώθηκαν τουλάχιστον στους 10 δείκτες οικονομικής ισχύος, όπως θεσπίστηκαν από τους G7/8 – ΔΝΤ, στην Πλάζα (1985) : ρυθμός αύξησης ΑΕΠ / πληθωρισμός / επιτόκια / ανεργία / δημοσιονομικό έλλειμμα / ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών /

εμπορικό ισοζύγιο / ρυθμός αύξησης προσφοράς χρήματος / συναλλαγματικά αποθέματα / συναλλαγματικές ισοτιμίες.¹⁴

Ήδη, από τον Λένιν – όπως υπέδειξε ο Kennedy, P. (2010, August),⁷ - είχε αναδειχθεί η σημασία της σχετικής αύξησης της οικονομικής παραγωγικότητας ενός κράτους στην μετατόπιση των ισορροπιών δυνάμεως.

Ωστόσο, οι διαστάσεις του χρέους των ανεπτυγμένων χωρών και η κρίση χρέους μερικών εξ αυτών, ως μία γεωοικονομική συνέπεια της πρόσφατης κρίσης, επιβεβαιώνουν τις παρητηρήσεις των Rogoff, K. και Reinhart, Car. για το έλλειμμα των παραπάνω δεικτών, ότι δηλ. δεν είχαν συμπεριλάβει την εξέλιξη των μεγεθών του εσωτερικού και εξωτερικού χρέους των χωρών.¹⁵ Επίσης, ο Fergusson, N. (2009, σ. 66) έθεσε το ερώτημα σε ποιο βαθμό τα κρατικά χρέη είναι πηγή αδυναμίας ή ισχύος. Διότι, η ιστορική καταγωγή του κρατικού χρέους σχετίζεται με τις πολεμικές προετοιμασίες· φερ' ειπείν για το θέμα μου, οι πολεμικές επεμβάσεις των ΗΠΑ στο Ιράκ (2003) κι Αφγανιστάν λίγο πριν την χρηματοπιστωτική κρίση, που συνέπεσαν (και χρηματοδοτήθηκαν) με υψηλά κρατικά χρέη, ενίσχυσαν την ήδη ηγεμονική αμερικανική παρουσία στην περιοχή.¹¹ Από την άλλη μεριά, ενώ η οικονομική επιστήμη (πολιτική οικονομία) δέχεται ότι μικρό – έστω – ποσοστό χρέους / ΑΕΠ μπορεί να σχετίζεται με επενδύσεις που αποβλέπουν στην ενίσχυση της οικονομικής ισχύος. Όμως, το 2010 το δημόσιο χρέος πολλών ανεπτυγμένων χωρών – ακόμη και των ΗΠΑ- ήταν τέτοιο, ώστε Γεν. Δ/ντής του ΔΝΤ Strauss-Kahn να το σημασιοδοτήσει ως τον πρώτο κίνδυνο για την ανάκαμψη.¹⁶

Μάλιστα δε, ο Fergusson, υποστήριξε «τη σπουδαιότητα που έχουν τέσσερεις θεσμοί ως βάσεις της οικονομικής δύναμης: εθνικό χρέος, Κεντρική Τράπεζα (ανεξαρτησία της ή όχι, από την κυβέρνηση), κοινοβούλιο, γραφειοκρατία είσπραξης φόρων», ώστε να τους χαρακτηρίζει ως το «τετράγωνο της δύναμης», (Fergusson, N. (2009, σ. 653). Έτσι, συνυπολόγισα και τις εξελίξεις του χρέους των κρατών (δημόσιου κυρίως).

Ακόμη, οι μεταπτώσεις στο μερίδιο μιας χώρας επί του παγκόσμιου ΑΕΠ δεν είναι αρκετή και ικανή ένδειξη για την οικονομική ή την στρατιωτική της ισχύ, καθώς υπεισέρχονται πλείστοι άλλοι ποιοτικοί ή/και ποσοτικοί παράγοντες όπως η ποιότητα των θεσμών της, η επιλογή μιας χώρας ενδεχομένως, να (ή να μην) μειώσει τις αμυντικές της δαπάνες εξ αιτίας της κρίσης επιβάλλοντας περισσότερη λιτότητα στο εσωτερικό της, ή η αντίληψη ότι προηγείται η ασφάλεια ως παραγωγική βάση επί της οποίας θα στηρίξει την αναπτυξιακή της προσπάθεια.¹⁷

Εκτός λοιπόν, από την αναζήτηση των προαναφερόμενων οικονομικών μεγεθών, πρόσθεσα την εξέλιξη της αναλογίας των αμυντικών δαπανών /ΑΕΠ, της έρευνας / ΑΕΠ (σχετική με την ήπια ισχύ) και τις αλλαγές του μεριδίου του ΑΕΠ σημαντικών κρατικών δρώντων στο παγκόσμια ΑΕΠ (μετάπτωση της οικονομικής ισχύος).

Ωστόσο, η επιλογή στοιχείων από το ΔΝΤ κυρίως, αλλά και άλλων οργανισμών των θεσμών Bretton Woods δεν στηρίζεται στην πεποίθηση περί πλήρους αντικειμενικότητας και τεχνικής επάρκειας/αρτιότητας ή αυθεντίας των οργανισμών αυτών. Αλλά, στο γεγονός ότι τα στοιχεία αυτά, διαμορφώνουν τη βάση πάνω στην οποία λαμβάνονται οι πολιτικές αποφάσεις της παγκόσμιας διακυβέρνησης άτυπης ή επίσημης. Δηλ. επειδή αυτά τα στοιχεία συμμετέχουν και διαμορφώνουν πολιτικές , όπως των G20, και αποτελούν θεμέλιο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων.

Άλλωστε, σύμφωνα με τον θεσμικό (νεο)φιλελευθερισμό και τις θεωρίες της αλληλεξάρτησης (σύνθετης : Keohane & Nye, 1984;) τα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία που παράγουν θα πρέπει να επιλύουν τα «διλήμματα των φυλακισμένων» για τις κυβερνήσεις, να αποφέρουν οφέλη σε όλους, να είναι διαφανή, κ.ο. κ.

Έτσι, η επιλογή στοιχείων από τους παγκόσμιους οργανισμούς ομογενοποιεί την έρευνα, δημιουργώντας μια βάση σύγκρισης των διακρατικών μεγεθών.

Χαρακτηριστικό είναι ωστόσο, ότι τα ποσοτικά στοιχεία στηρίζονται βασικά στα έτη μέχρι και το 2010 - ή/και τις αρχές 2011- όχι μόνο λόγω της διάρκειας εξέτασης της διατριβής, αλλά και διότι άλλα φαινόμενα τείνουν να νοθεύσουν τα συμπεράσματα (όπως οι φυσικές καταστροφές της Ιαπωνίας το 2011, οι παράπλευρες επιπλοκές της ανόδου των διεθνών τιμών των καυσίμων και των τροφίμων, κ.ά.).

Επίσης, χρησιμοποίησα ως καθοδηγητικό ερώτημα, το: ' ποιοί οφελούνται και ποιοί ζημιώνονται' σχετικά στα φαινόμενα που παρατηρώ και τα κριτήρια βασικών ακαδημαϊκών σχολών σκέψης των Διεθνών Σχέσεων [όπως ρεαλισμού, φιλελευθερισμού, κονστρουκτιβισμού].

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ:

1. πχ. στο : Schinasi, G.J. and Truman, E.M. (2010, September). *Reform of the Global Financial Architecture*. Peterson Institute for International Economics [webmaster@piie.com]. Peterson Institute Update for October 13, 2010. Working Paper 10-14 . <http://www.piie.com/publications/wp/wp10-14.pdf>
2. Ήφαιστος, Π. (2003). Σε Αρβανιτόπουλος, Κ & Ήφαιστος, Π. (2003). 'Η γεωπολιτική θεωρηση των ευρω-ατλαντικων σχεσεων πριν και μετα το β' παγκοσμιο πολεμο και τα βασικα στρατηγικα και θεσμικα χαρακτηριστικα'. Στο *Ευρωατλαντικές Σχέσεις, α'* κεφάλαιο. Αθήνα:Ποιότητα).

- 2^α. Κώνστα, Δ & Αρβανιτόπουλο, Κ. (2002). *Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και Μεταβολή*, σ. 244.
3. Colin, Gray & Geoffrey, Sloan . (1999), ‘Why geopolitics?’. In Colin, G. & Geoffrey, S. (eds). *Geopolitics, Geography and Strategy*, p. 1. London: Frank Cass. Πηγή: Ευρυβιάδης, Μ.).
4. - Joseph S. Nye, Jr. **Soft Power**. *Foreign Policy*, No. 80, Twentieth Anniversary (Autumn, 1990), pp. 153-171 (article consists of 19 pages) Published by: [Washingtonpost.Newsweek Interactive, LLC](http://www.washingtonpost.com)
Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1148580>.
- Nye, J. (2005). Ηπια Ισχύς: *Το Μέσο Επιτυχίας Στην Παγκόσμια Πολιτική*. Αθήνα : Παπαζήσης,
«Είναι η ικανότητα να πάρεις αυτό που θέλεις μέσω της έλξης και όχι μέσω του εξαναγκασμού ή της εξαγοράς. Δημιουργείται από την θελκτικότητα της κουλτούρας, των πολιτικών ιδανικών και της πολιτικής μιας χώρας. Όταν η πολιτική μας νομιμοποιείται στα μάτια των άλλων, τότε η ήπια ισχύς μας ενισχύεται». Nye, J. (2005), σ. 19 ή αλλού : «να κάνει τους άλλους να θέλουν τα αποτελέσματα που θέλεις. . . η ικανότητα να διαμορφώνεις τις προτιμήσεις άλλων. », (σ. 34). . . «δεν είναι το ίδιο με την επιρροή. . . είναι κάτι περισσότερο από την απλή πειθώ. . . είναι η ικανότητα να ελκύεις . . . και η ικανότητα αυτή οδηγεί στην συναίνεση. . . είναι η δύναμη έλξης, (σ. 35). Πηγές της: κουλτούρα, πολιτικές αξίες, εξωτερική πολιτική (σ. 43).
5. Carr, E. (2004). *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή Στη Μελέτη Των Διεθνών Σχέσεων*. Αθήνα : Ποιότητα.
6. Παπασωτηρίου, Χ.(2007). *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*., σελ.15 και γενικά κεφ. 1. Αθήνα: Ποιότητα.
7. Kennedy, P. (2010, August). “Asia’s rise:Rise and Fall”. In *The World Today*, Vol. 66, No 8/9, p. 2-3. <http://www.chathamhouse.org.uk/publications/twt/archive/view/-/id/2051/>
8. Σε: Ο Κόσμος του Επενδυτή, 28/11/2009, πρόσβαση 22/7/2010, σε <http://www.papandreou.gr/papandreou/content/Document.aspx?d=6&rd=7739474&f=1722&rf=-1850948134&m=12701&rm=13340436&l=2> . Επίσης, στην ίδια εφημερίδα την 6/3/2010, πρόσβαση 22/7/2010, <http://www.papandreou.gr/papandreou/content/Document.aspx?d=6&rd=7739474&f=1722&rf=-1850948134&m=12824&rm=19783057&l=2> . Ακόμη, δήλωση Πρωθυπουργού 25/3/2010, πρόσβαση 22/7/2010, <http://www.papandreou.gr/papandreou/content/Document.aspx?d=6&rd=7739474&f=1722&rf=-1850948134&m=12855&rm=15866196&l=2>
9. παρατίθεται σε *Economist*, 26/6/2010, p. 15. Από το special report on debt crisis, after p. 50.
- 9^α. Pattanaik, S.(2009). ‘The global financial stability architecture fails again: sub-prime crisis lessons for policy makers’. *Asian-Pacific Economic Literature*. Vol 23, No 1, pp.21-47. Canberra: Crawford School of Economics and Government, The Australian National University and Blackwell Publishing Asia Ltd. Retrieved 19/8/2009, Scopus database, <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/122369298/PDFSTART>
- 9^β . Ενδεικτικά: *Ναυτεμπορική*, 22/3/2010, σ. 29: ‘Ανταπάντηση Κίνας στις πιέσεις για το γιουάν’.
Επίσης, *Economist*, 6/3/2010, p. 77: ‘Countries compete to weaken their currencies’
- 9^γ . World Bank. (2010). *World Development Indicators 2010*.
<http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS/countries>

- 9^η. IMF. (30/4/2010). ‘Appendix Figure 16. Advanced G-20 General Government Primary Expenditure Trends, 1997–2008: Functional Classification (In percent of GDP)’. In: IMF. From Stimulus to Consolidation: Revenue and Expenditure Policies in Advanced and Emerging Economies, p.59. Retrieved 17/5/2010. <http://www.imf.org/external/pp/longres.aspx?id=4452>
<http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2010/043010a.pdf> .
- 9^δ. -Perlo-Freeman Sam, (April 2011), ‘Falling European military spending – a threat to our security?’. *SIPRI Newsletter*, <http://www.sipri.org/media/newletter/essay/april11>, πρόσβαση 30/4/2011. Επίσης, -Stocholm International Peace Research Institute. (11/4/2011). ‘Background paper on SIPRI military expenditure data, 2010’. <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/factsheet2010> .
- 9^ε. NATO, (20/11/2010), ‘NATO leaders agree to far-reaching reforms’, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_68438.htm .
- 9^θ. OECD, The Statistics Newsletter, Issue 51, April 2011 - 18/04/2011, STD.statnews@mail.oecd.org , <http://www.oecd.org/dataoecd/51/22/47632702.pdf>, p.15.
10. Ρουμελιώτης, Π. (2009). Προς έναν Πολυπολικό Κόσμο. Αθήνα : Λιβάνης.
 Ρουμελιώτης, Π. (2006). Παγκόσμια Οικονομική Διακυβέρνηση, σ.33. Αθήνα: Λιβάνης.
 Ρουμελιώτης, Π. (2005). Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση. Αθήνα: Λιβάνης.
 Ρουμελιώτης, Π.(2002). Παγκόσμια Διακυβέρνηση ή Ηγεμονική Παγκοσμιοποίηση; Αθήνα : Λιβάνης.
 Ρουμελιώτης, Π. (1998). Η Προσαρμογή της Ελληνικής Οικονομίας. Αθήνα: 1988.
 Ρουμελιώτης, Π. (1996). Η Πορεία προς την Παγκοσμιοποίηση: Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τον 21ο Αιώνα. Αθήνα: Λιβάνης.
 Ρουμελιώτης, Π. (1992). Το Αύριο της Ευρώπης: Στο κατώφλι του 21ου αιώνα. Η Μετά-Μάστριχτ Εποχή. Αθήνα: Λιβάνης.
 Ρουμελιώτης, Π. (1987). Η Ενοποίηση της ΕΟΚ: Προβλήματα και Προοπτικές. Αθήνα: Παπαζήσης.
 Ρουμελιώτης, Π. (1985). «Η πορεία της ολοκλήρωσης της ΕΟΚ: τάσεις, αντιθέσεις και προοπτικές». Στο: Ρουμελιώτης, Π. (εκδότης), (1985). Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και ο Ρόλος της Ελλάδας:.. Ουτοπία και Πραγματικότητα. Αθήνα: Παπαζήσης.
 Ρουμελιώτης, Π. (1978). Πολυεθνικές Επιχειρήσεις και Υπερκοστολογίες - Υποκοστολογίες Στην Ελλάδα Θεωρητική και Εμπειρική Ανάλυση του Προβλήματος στην Ελλάδα. Αθήνα : Παπαζήσης.
- 10^α. Engdahl, W. (2004). A century of War. London, New York :Pluto Press
- 10β. Aglietta, M.(1984). La violence de la monnaie. Paris: Presses Universitaires de France.
11. Fergusson, N. (2009). Το Πλέγμα του Πλούτου : Το Χρήμα και η Εξουσία στον Κόσμο. (μτφ. Τσίτσα, Ε.). Αθήνα: Ιωλκός. (α΄ έκδοση του πρωτοτύπου ‘Cash Nexus’, 2001
12. Keohane, R. & Nye, J, (1989), Power and Interdependence, USA: Scott, Foresman and Company editions, second edition
13. - Nye, J. (2005). Ήπια Ισχύς: Το Μέσο Επιτυχίας Στην Παγκόσμια Πολιτική. (μτφρ: Μπαρτζινόπουλος). Αθήνα : Παπαζήσης. (Η μετάφραση έγινε από την έκδοση του 2004, Public Affairs, New York).
- Carr, E. (2004). Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή Στη Μελέτη Των Διεθνών Σχέσεων. Αθήνα : Ποιότητα

14. Παρατίθεται σε: Χαζάκης, Κ. (2007). Παγκόσμια Οικονομική Ηγεμονία ή Συνεργασία; Ο ρόλος των οκτώ πιο αναπτυγμένων χωρών. Αθήνα: Παπαζήσης
15. Rogoff, K. & Reinhart, Carmen. (March 2008). 'This Time is different: A panoramic view of eight centuries of financial crises'. National Bureau of Economic Research Working paper 13882.
<http://www.nber.org/papers/w13882>
16. IMF Opening Address to the 2010 Annual Meetings of the Boards of Governors of the World Bank Group and the International Monetary Fund, by Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, International Monetary Fund <http://www.imf.org/external/np/speeches/2010/100810.htm>
17. NATO. (18/6/2010). video interview on 'Security in Times of Economic Crisis'. NATO Info [distribution.form@hq.nato.int], <http://www.natochannel.tv/default.aspx?aid=4183>] και Schramm, C., Litan, R., Strangler, D. (3/6/2010). Economic Growth is Key to Our National Security.
http://www.realclearpolitics.com/articles/2010/06/03/economic_growth_is_key_to_our_national_security_105818.html.